

Протронуоу
и зрестуоу...

616.2
C-69

29 JUL 2010

3-63 7
J. M. Zlotov

ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼՈՋԸ

ԵՒ ՆԲԱ ԴԷՍ ԳՈՐԾԱԴՐԵԼԻ

ՍԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՆ ԵՒ ԶԷՆՔԸ

«La fleur humaine est de toutes
les fleurs celle qui aime le plus le
soleil». (Michelet).

(«Ժարդ կոչված ծաղիկը բոլոր ծաղիկ-
ներից էն ամենէն անկի արեանէն է»)։
Միշտ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Պատմական Գեղարվեստի Փոխարքայի Դիւանատան
1913.

✓ 1143 10 20 14

P. M. Shetw...

610
164-26

616.2
69

ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼՈՋԸ

ԵՒ ՆՐԱ ԳԵՄ ԳՈՐԾԱԳՐԵԼԻ

ԻՍԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐՆ ԵՒ ԶԷՆՔԸ

10331

«La fleur humaine est de toutes
les fleurs celle qui aime le plus le
soleil». (Michelet).

(«Մարդ կոչված ծաղիկը բոլոր ծաղիկ-
ներից էն ամենէն աւելի արեւանէրն է»):
Միլէ

Արտատպւածն արգելված է:

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Երկրագնդին վրա ամեն տարի տուբեր-
կուլտուրից մահանում է 3 միլիոն մարդ:

Ո՞վ է ցնցվում այս ահռելի թվից:

Ոչ ոք:

Մի «Ցխտանիկի» խորտակումից ով կեա-
նոսի ալիքները լափում են մի քանի հա-
րիւր մարդ:

Ամբողջ տիեզերքին մարդկութիւնը ցընց-
վում է, խղճահարկում և խկոյն սկսում են
ամենուրեք մտածել, հնար ու միջոց գտնել
նաւերն այնպէս ամրացնել, որ դրանք՝ աւե-
լի ու աւելի դիմացկուն դառնալով, իրանց
մէջ պատասպարվող մարդկանց կեանքը վը-
տանդից ու պատահարից ազատ պահեն:

Իսկ մարդկութեան այն ընդհանուր նաւը,
որը՝ խախուտ լինելով, չէ կարողանում
կեանքի ալիքների լափումից ազատել մարդ-
կանց և ամեն տարի 3 միլիոն զոհի պատ-
ճառ է դառնում միայն մի հիւանդութեան
հարուածների շնորհիւ, միթէ դրա բարե-
լաւման համար չարժէ մտածել և միջոց ու
հնար գտնել...

«Ցէրութիւնների և հասարակութեան
համար ամենաթանգազին կապիտալը
մարդն է», —ասել է անցեալ դարու աւստ-
րիացոց թագապետներից միւնը:

Հիւանդութիւնների մարդկութեանը հաս-
ցըրած դժբաղդութիւններն ուժգին չափով
աւելի մեծ են քան որևէ ուրիշը:

Սրանց առաջը առնել կարողանում է
միայն և միայն առողջապահութիւնը:

Ձէնքը կայ, ով գիտէ գործադրել այն,
նա հիւանդութիւններին զոհ չէ տալիս, նա
զերծ է վտանգից:

Միայն տգէտն է, որ առողջապահութեան
հզօր նշանակութիւնը հասկանալուց զուրկ է:

ԲԺ. ԱՐՏԱՇԷՍ ՇԽԵԱՆ

Այս աշխատութիւնն ժառմաստ տպագրված
է «Մշակ» թերթում 1912 և 1913 թ.:

ԻՍԿԱԿԱՆ ԶԵՆԲ

— 0 —

Նորից յայտնվում է պատերազմ, անվերջ
պատերազմ մի թշնամու դէմ, որ տարին
տասներկու ամիս անարգել գործում է,
այստեղ հարուածում, այնտեղ մեղցնում,
այստեղ անմխիթար սարսափ գցում, այն-
տեղ լաց ու կոծ պատճառում. մի թշնամու
դէմ, որ գիտէ իր կործանարար գործու-
նէութեանը տալ մի խորապէս մտածված,
մանրամասնութիւններում նախատեսված
կազմակերպութիւն, և որի դէմ տարե-
կան միայն մի օր, գոնէ մեկ անգամ, նրա
զոհը՝ մարդը դուրս է գալիս ճակատամար-
տի, իր բոլոր անզօրութիւնը, գոնէ մեր օ-
րերում, քողարկելով վանազան յուսառատ և
միեւնոյն ժամանակ յուսախար իղձերով...
Անցնում է օրը, գալիս են օրերի, շաբաթ-
ների, ամիսների շարանները և դրանք, մեր
իրականութեան այդ աշաւուրջ վկաները,
միայն արձանագրում են այդ թշնամու հին
զոհերի թւում նոր և նոր զոհեր, անհամար
զոհեր...

Այո, անհամար զոհեր:

Թուսաստանում այս տարի ևս Թիֆլիսի
պէս երկու քաղաքի ազգաբնակչութիւն զոհ
է գնացել այդ թշնամու՝ տուբերկուլօզի
հարուածներին: 700,000 մարդ, բոլոր ան-
ցած տարիների օրինակին հետեւելով, այս
տարի ևս մահացել է տուբերկուլօզից:

Մարդկային կեանքից կազմած մի զար-
հուրելի տուրք, որ 165 միլիօն ժողովուրդը
ստիպված է ամեն տարի տալ այդ դարչելի,
անյաղ ազրայիլին...

Այս վշտալի երևոյթը լինում է մեզա-

նում, իսկ Եւրոպայում: Այնտեղ տարէնը մահանում է՝

Գերմանիայում	150,000	մարդ
Ֆրանսիայում	120,000	»
Աւստրիայում	110,000	»
Ունգարիայում	70,000	»
Անգլիայում	60,000	»
Իտալիայում	60,000	»
Շվեդիայում	15,000	»
Բէլգիայում	12,000	»
Շվեյցարիայում	8,000	»
Նորվեգիայում	4,000	»

Սակայն ինչո՞ւ այսպէս ամեն տարի այսօր մարդ գոհ են դնում այս տուրքերիւլոյ անուանված ցաւին: Արդեօք տուրքերիւլոյ՞ն է անսահման դաժան, թէ՞ մարդն է բոլորովին անզէն նրա դէմ: Արդեօք գործադրված միջոցները չեն թերի:

Պէտք է ասած, որ մարդիկ ուզում են այս պատահասի զարգացումը խափանել, բայց չեն աշխատում գտնել այն միջոցները, որոնք արգելէին այդ ցաւին երևան գալ, և այդ է պատճառը, որ մենք այժմս նմանվում ենք այն մարդկանց, որոնք զբաղված են հանգցնելու հրդեհը մի տեղում և չեն տեսնում, որ ուրիշ տեղերում նոյն կրակը նորից և շարունակաբար նոր բոցեր է արձակում:

Տուրքերիւլոյը միայն լոկ մի վարակիչ հիւանդութիւն չէ. նա մի հասարակական, սօցիալական չարիք է և իբրև այդպիսին՝ նրա գոյութիւնը, տարածումը արդիւնք է արդի հասարակական կեանքի բարդ և բազմատեսակ ու բազմաթիւ պայմանների թեբուրեան:

Մենք տեսնում ենք, որ քաղաքակիրթ երկիրներում տուրքերիւլոյը օր աւելի զինաթափ է անվում. ամեն մի օր նրա զինանոցից մի զէնք է պակասում:

Բայց զուգընթացաբար այդպիսի երկիրներում անհետանում են և ուրիշ վարակիչ հիւանդութիւններ:

Եւ ո՞րն է այն ընդհանուր զէնքը, որ այդ հրաշքներն անել է տալիս:

Առողջապահութիւնը, գոյութեան կուրլաւորոյն զէնքը:

Առողջապահութիւնն եւրոպացուն աւելի և աւելի դիմացկուն է դարձնում. և նա իր առողջութեան թշնամիներից չէ վախենում, նա ինքն է նրանց ի փախուստ դարձնում. այդ թշնամիները նրա մարմնի ոչ մի մասում իրանց համար յարմար թոյլ կողմեր չեն դնում:

Իսկ մեզանում բոլորովին այլ բան է կատարվում: Ահա թէ դր. Բլիւմէնտալի ցուցահանդէսի ցուցակներից մինը ինչ է ասում:

Ռուսաստանում 10,000 բնակչից տուրքերիւլոյով հիւանդացել է՝

1895 թ. 21 մարդ	1902 թ. 29 մարդ
1896 թ. 22 »	1903 թ. 29 »
1897 թ. 22 »	1904 թ. 29 »
1898 թ. 24 »	1905 թ. 30 »
1900 թ. 25 »	1906 թ. 32 »
1900 թ. 25 »	1907 թ. 36 »
1901 թ. 28 »	1908 թ. 38 »

Ուրեմն տուրքերիւլոյը լաւ պարարտ հող է գտել մեր հայրենիքի սահմաններում և հաստատել է մեզանում իր բոյնը:

Ինչո՞ւն է մեր երկրի այդ պարարտ հողը: Նրանում, որ մեր ժողովուրդը ընդհանուր առմամբ շատ տգէտ է. իսկ տգիտութիւնը բացի տուրքերիւլոյից նրան տանում է գցում և շատ ուրիշ չարիքների գիրկը:

Մեր ժողովրդի կենցաղը ամենատարրական առողջապահական պայմաններից զուրկ է: Դրա շնորհիւն է, որ օրէնցօր մեր ժո-

դովրդի դիմադրութեան այժմ պակասում է, չքանում է, սպառվում է: Նրա կենսական պայմանները քանի դնում՝ աւելի վատթարանում են: Միշտ աւելի և աւելի զարգացող թանգութիւնը հասարակ դասակարգին դնում է ամեն կողմից նրան խեղդող պակասութեան շրջանակի մէջ: Նրա սնունդը, նրա բնակարանը, նրա հանգստութիւնը և այդ ամենը միասին հիւծում են և հարկաւ տրամադիր դարձնում նրան թէ ուրիշ քայքայիչ հիւանդութիւնների և թէ մասնաւորապէս տուբերկուլոզին:

Ապա օդեմոլութիւնը, որ, տուբերկուլոզի հետ զերկխառնված և իրար «ալլահիւրդի-կախի» եօլ» ասելով, մտնում է տգիտութեան զոհերի նկուղները՝ այդ օդազուրկ բնակարաններէ կիսաքաղցած բնակիչներին տանջանքների ծովը գցելու համար:

Ահա այս պէս-պէս թերութիւններն են, որ արձանագրել են տալիս վերոյիշեալ ցուցակների տխուր թւերը:

Եթէ այս այսպէս է, ուրեմն և տուբերկուլոզի դէմ մաքառելու գործում հարկաւոր գլխաւոր զէնքը ժողովրդական լուսաւորութիւնն է:

Թող ում հարկն է և պատկանում է, լաւ, ազնիւ, անշահասէր և մարդասէր վերաբերմունք ցոյց տայ դէպի իր հոգատարութեան յանձնված ժողովուրդը, օրինակ՝ թող քաղաքային վարչութիւններն աշաւուրջ կերպով հսկեն, որ խմելու մաքուր և առողջարար ջուր առատապէս մատակարարվի նրան, թող մթերքների գները իսկական հանրամատչելի նօրմաների մէջ գրվեն, թող օդառատ և արեւաշող բնակարաններ կառուցվեն և մատչելի գներով վարձով տրվեն բանւոր, աղքատ դասակարգին, չէ՞ որ օդը շնչառութեան համար նոյն հացն է,

զանազանութիւնը միայն նրանումն է, որ այդ աւելի կարեւոր հացը շնչվում է ուտվելու փոխարէն: Թող փողոցները մաքուր լինեն միշտ, առանց փողու, թող աշխատանքի վարձագինը այնքան բաւարար լինի, որ աշխատաւորը իր պարէնը սթանալու համար ոտիպված չը լինի յոգնածութեան մատնվելու:

Այսքան «թող»-երը իրագործելի ցանկութիւններ են: Դրանց իրագործելու համար հարկաւոր է միայն բարի կամք և մարդասիրութիւն:

Եւ այս վաղուց արդէն իրականացած «թող»-երն են, որ Եւրօպայում թէ տուբերկուլոզը և թէ ուրիշ վարակիչ հիւանդութիւններն անհետացրել են կամ անհետացնելու աստիճանի հասցրել:

Ծանր է պատերազմը, սակայն միակ զէնքը, որ կարող է յաղթութիւն շահել ահարկու թշնամու՝ տուբերկուլոզի դէմ, ոչ սանատօրիաներն են, ոչ ծաղկեվաճառութեան տօները և ոչ որևէ հաստատութիւն, այլ միակը—ժողովրդական լուսաւորութիւնն եւ առողջապահութիւնը:

Առողջապահութեան օրէնքներով ու կենցաղով մշակեցէք հողը, և տուբերկուլոզի սաղմերը այդ ազնուացած հողի մէջ չեն աճի, ինչպէս որ մշակված հողում փուշն ու դատասկը չեն աճում:

Սանատօրիաներն և նման հիմնարկութիւնները չեն առողջացրել եւրօպացուն: Այդ տեսակի հիմնարկութիւնները «արտօնեալ» դասակարգի համար են:

Սակայն տուբերկուլոզի նման պատուհասից ամենաշատ տուժողն «արտօնեալը» չէ, այլ հասարակ ժողովուրդը:

Թող տուբերկուլոզի դէմ մաքառողները այս հարցերի մասին ուշի ուշով մտածեն, ապա և սկսեն աւելի նպատակաւորմար գործ:

ԿԻՆՆ ՈՒ ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼՈՋԸ

Տուբերկուլոզի անընդհատ զարգացումն ու տարածումը վերջապէս մեզանում էլ թօթափել են հասարակութեան անտարբերութիւնը և առաջ են բերել մաքառումն այդ անարկու պատուհասի դէմ:

Առաջներում միայն բժիշկներն էին աշխատում նրան սանձահարել, նրա դէմ միջոցներ, կտրուկ միջոցներ, գտնել թէ հիւանդին բժշկելու և թէ վարակման առաջ պատնէշներ դնելու համար: Այժմ այս մաքառման գործում ամենքն են մասնակցում. և որովհետեւ տուբերկուլոզի դէմ մաքառումը սօցիալական հարցերից ամենից սրբւտամբձն է, ուստի և հասարակութեան ամեն մի խաւ, ամեն մի անդամ իր յատուկ դիրքն է բռնում այս մաքառման գործում իր որոշակի դերը կատարելու համար:

Վերջին ժամանակներին հրատապ հարցերից մինն էլ կանանց հարցն է դառել: Շատ տարբեր կարծիքների և հայեացքների առարկայ է լինում այդ հարցը, երբ ամեն անգամ նրան մօտենում են: Մի կողմ թողնելով, որ նա ունի իր երզուեալ անկեղծ պաշտպանները և իր նոյնքան անկեղծ հակառակորդները, կինը՝ մարդկութեան ստեղծագործութեան զլխաւոր գործօնն և որբանը լինելով, պէտք է որ իր ստեղծագործածի պահապանը լինի թէ՛ հիւանդ արդեօք և կինը իր դերը և պարտականութիւնները տուբերկուլոզի դէմ մաքառման գործում:

Երկու կարծիք չէ կարող լինել, որ, այո, կինը այդպիսի դեր ունի: Աւելին կասեմ.

նա բոլոր մահաւիթ չարիքների դէմ մաքառման գործում ամենագործունեայ մարտունշողը պիտի լինի:

Կինը քոյր է, ամուսին է, մայր է: Հիւանդին, անման մի երրորդութիւն, որ շօշափում է նրա էութեան ամենանուրբ լարերը:

Ուրեմն և տուբերկուլոզի դէմ մաքառման գործում նա զինւորների առաջին շարքերում պիտի լինի և պէտք է զինված լինի բացի իր մշտնջենական, առանձնայատուկ սիրուց, գորովից, անձնուրութիւնից՝ նաև գիտութեան ցուցադրած գիտելիքներով:

Այս չարիքի դէմ պէտք է իմաստօրէն մաքառել, իսկ դրա համար հարկաւոր է այդ չարիքը ուսումնասիրել՝ նրան ճանաչելու համար, իսկ պէտք է ճանաչել այն աւելի առաջ, քան նա արդէն յափշտակած է մարմնակազմը և արդէն իր քայքայիչ հարուածներն է նրան հասցրել: Նրան պէտք է այդ բոլորից առաջ ճանաչել, որպէսզի թոյլ չը տալ, որ նա մարդու մարմնի մէջ իր բոյնը շինի:

Զինւորական աշխարհում երկու ճանապարհ է պատերազմող զօրքերին դէպի յաղթութիւն տանում. մինը՝ պատերազմող մասսաներին ուժեղացնելով և վարժութիւններով պատրաստելով. միւսը՝ թշնամուն թուլացնելով: Նոյնը պէտք է անվի և տուբերկուլոզի դէմ յայտարարված պատերազմներում:

Տուբերկուլոզ առաջացնող մանրէն, Կօխի բացիլը, մենք կարող ենք մեր յարձակումների առարկան դարձնել: Սակայն դժուարագոյն մի գործ, քանի որ մինչև օրս մեր ձեռքի տակ ունեցած և հիւանդի դեղ չէ ապացուցել իր առանձնայատուկ, սպիտիֆիկ, բուժիչ ոյժը: Մնում է մեզ միայն երկրորդ

գէնքը՝ ուժեղացնել մեր մարմնակազմի ա-
մեն մի խորշիկը, նրան դարձնելով ընդու-
նակ այդ միկրոսկոպի յարձակումները յետ
մղելու:

Ահա այս տեսակէտը հէնց ինքը որոշում
է կնոջ գործունէութիւնը տուրքերկուօղի և
առնասարակ մարդուս առողջութիւնը քայ-
քայող այլ հիւանդութիւնների դէմ մաքառ-
ման գործում:

Կինը կարող է և պարտաւոր է ամեն մի-
ջոց ձեռնարկել իր սերունդը ֆիզիքապէս
ուժեղացնելու համար: Սա մի բնական, և
ստական պահանջ է:

Սակայն մեր արդի սօցիալական անհաւա-
սարութիւնների շնորհիւ մնում են որևէ ա-
ռողջապահական հսկողութիւնից և խնամքից
զուրկ անհամար լիզէօններ աղքատ երեխա-
ների, որոնց լափում է տուրքերկուօղը:

Ահա և մի նոր հոգատարութիւն, որ կնոջ
ուսերի վրա է բարձում մարդասիրութիւնը:

Համառօտ գծերով աշխատեմ մօտենալ
այս պարտականութիւններին և նկարագրել
նրանց:

* *

Կինը յղի է և պէտք է աշխարհ բերի մի
երեխայ: Երեխայի ծնունդից շատ առաջ՝
նրա առողջապահութիւնը կնոջ մտածմունքի
և հոգատարութեան առարկան պիտի լինի:
Կինը պէտք է միշտ յիշէ, որ ուժեղ երե-
խաներ ծնվում են նմանապէս ուժեղ մայ-
րերից. ապա ուրեմն յղութեան գոնէ վեր-
ջին ամիսներում յղի կինը պարտաւոր է
հետու մնալ հասարակական կեանքի բազ-
մատեսակ յոգնեցուցիչ հանգամանքներից և
վայելքներից, երեկոյթներից, թատրոննե-
րից, և եթէ նրա ստորադրեալների թւումն
էլ կան յղի կանայք, կինը պարտաւոր է և

նրանց վրա դարձնել նոյն հոգատարու-
թիւնը:

* *

Ծնվում է երեխան: Անխուսափելի մի
պահանջ է գալիս մօր առաջ մեխվում: Ի՞նչ-
պէս կերակրել նորածին մանկան: Շատ յա-
ճախ բոլորովին մի աննշան պատճառ ստի-
պում է մօրը իր արգանդի պտուղը դնել
մի վարձկեան ծծմօր գիրկը: Սակայն եթէ
նրան բացատրէին, որ այդպէս անելով՝ նա
իր երեխային զրկում է հիւանդութեան
դէմ մաքառելու ընդդիմադիր ունակութիւ-
նից, նա այդ չէր անի: Ինչո՞ւ: Որովհետև
ծծմօր կաթը, լինելով թէև անդարար, չու-
նի այն յատկութիւնները, ինչ որ ծնողմօր
կաթը: Այս կաթը արտադրվում է նոյն
խորշիկներից, որոնք մասնակցել են այդ
երեխայի յղացման գործում, նրան սնել,
կերակրել են դեռ նրա ծնվելուց առաջ:
Այսպիսի կաթի ազդեցութիւնը երեխայի
առողջ զարգացման վրա անհերքելի է: Այս
ազդեցութիւնը առաջ է գալիս նրա (կաթի)
մէջ պարունակվող զանազան նիւթերից,
այսպէս անուանված՝ գիմազներից, որոնց
և վերագրում է արդի գիտութիւնը օրգա-
նական շիճուկների նպաստաւոր ազդեցու-
թիւնը: Ապա ուրեմն այս տեսակէտից մայ-
րական կաթը մի խիսական օրգանական շի-
ճուկ է, որ սնունդի հետ միասին պատուաս-
տում է և վարակման դէմ. սակայն այսպի-
սի պատուաստող յատկութիւնը միայն մօ-
րիցն է անցնում երեխային:

Ուշադրութեամբ կարդացէ՛ք հետևեալ ու-
շադրաւ խօսքերը, որ յայտնի թատերագրող
Բրիօյի «Փոխաբերնոյն» պիէսում ասում
է դօք. Րիշօն. «Իժեպղղութիւնն էլ հէնց
նրանումն է, որ մարդկային ցեղի վրա այն-
քան հոգ չեն տանում, ինչքան ձիւնը...»

Մի անասնաբոյժ երբեք չէր թոյլ տայ, որ մի գեղազատ ձիու ծնունդը ծծէր մի լըծկան մատակի կաթը... Իսկ դո՛ւք, դուք ձեր երեխային ծծել էք տալիս կաթը այնպիսի մի կնոջ, որի մասին միայն մի վկայականից ունէք տեղեկութիւն, մի կնոջ, որի բաժակով դուք ինքներդ երբեք չէիք ցանկանայ խմել...»:

Այսպէս թէ այնպէս՝ տարիներն են անցնում, երեխան մեծանում է: Երևան են գալիս նրա դաստիարակութեան, ուսման հոգսերը: Երեխան թէև իր մօր աջի առաջն է աշխատում, սակայն նա ենթարկվում է ամեն րօպէ վարակման վտանգին այն համբոյրներով, որ նա տալիս է և ստանում աջ ու ձախից, այն քարետախտակներով, որ ձեռքից ձեռք են անցնում, և որոնց վրա գրուածները համարեա միշտ ջնջվում-մաքրվում են անմեղ և միամիտ շրթունքների լորձոնքով թրջած մատերով:

Վերջապէս գալիս է երկար տարիներով փափաքած երջանիկ րօպէս. երեխան մըտնում է ուսումնարան: Նա ուշիմ է, ընդունակ է: Ծնողները ստիպում են, որ նա աւելի և աւելի աշխատէ: Նրանք անհամբերութեամբ իրանց վառ երեակայութեան առաջ պատկերացնում են իրանց սիրելի ապագայ աշողութիւնների հեռանկարը...

Հէնց այն շրջանում, երբ երեխայի օրգանները զարգանալու վրա են, երբ նա աւելի կարօտ է և պահանջում է ամենօրեայ մաքուր օդի աւելի և աւելի մեծ քանակութիւն, երբ մի համաչափ, բայց ոչ սահմանաչափ սնունդ պէտք է նրան նիւթեր մատակարարէ աճման համար, դուք մտցնում էք նրան, ձեր երեխային, ուսումնարան,

փակում այդ բանտի մէջ, ուր ամեն ինչ խնայողութեամբ է բաժանվում, ուր շատ յաճախ արեւն ու օդն անգամ առատօրէն չեն թափանցում:

Եթէ աշաղուրջ քննադատութեան ենթարկելու լինենք մեր արդի ուսումնարանի պահանջները, դժբաղդաբար կը գանք այն եղբակացութեան, որ աշակերտը օրական 9—10 ժամ պէտք է զլուխը քաշ, մէջքը ծռած, օդից զրկված պարապէ, որպէսզի նա կարողանայ իւրացնել այն գիտելիքները, որ նրան աւանդվում են: Էլ ինչո՞ւ դարմանանք, որ երեխաները ժամ առաջ յոգնածութեան են համնում, դեռ չը բացված գոցվում են, դեռ չը ծաղկած թառամում են:

Բանւորների համար աշխատութեան պահանջված 8 ժամից շատ աւելի են աշխատում երեխաները. սակայն չէ՞ որ մտաւոր աշխատանքը աւելի մաշող է, քան ֆիզիկականը:

Հարկաւ, պէտք է երեխաներին ուսում տալ, սակայն չը պէտք է մոռնալ, որ առողջութիւնն էլ նոյնքան անհրաժեշտ է: Հերբերա Սպինսերի հետեւալ աֆօրիզմը խոր մտածմունքի առարկայ պէտք է դառնայ: «Մարդս նախ և առաջ պէտք է լինի մի լաւ կենդանի, ուժեղ և ղեմացկուն»:

Մայրեր, ձեր երեխաներից պատրաստեցէք կատարեալ մարդիկ, մշակեցէք նրանց միտքը, դատողութիւնը, բայց զանազան սնափառ մտադրութիւններով նրանց մի հիւծէք չափազանցութիւններով, նրանց ծանրաբեռնելով՝ դուք ինքներդ էք նրանց յանձնում տուրերիւղիւղի բացիլին:

Ահա ձեզ մի հրատապ հարց, ուր մանկավարժութիւնը այնքան մօտենում է բնախօսութեանը, նաև անհատական և ընդհանրական առողջապահութեանը:

Տարակոյս չը կայ, որ ապագան պատկա-
նելու է ուժեղ ազգերին: Իսկ մի ազգ միայն
այն ժամանակն է իսկապէս ուժեղ, երբ նա
տալիս է բաւարար թւով բարոյապէս և ֆի-
զիկապէս ուժեղ և առողջ անդամներ:

* * *

Ձեր որդին դարձաւ մարդ, ձեր աղջիկը
դարձաւ կին: Դուք կատարված էք տեսնում
ձեր մայրական պարտականութիւնը:

Բայց միթէ դրանով վերջանում է ձեր
դերը:

Ոչ:

Հասարակական, սոցիալական պատուհաս
է տուբերկուլոզը:

Եթէ տուբերկուլոզը յոգնածութեան, գու-
ցէ և անառակութեան աղջիկն է, նա նոյն-
քան և չքաւորութեան, թշուառութեան
ծնունդն է. նա ուժեղ հարուածներ է հասց-
նում նրանց, որոնք սոված են, նրանց, որոնք
գիշերներ են լուսացնում, նրանց, որոնք
ապալում է յոգնածութիւնը, ուժասպա-
ռութիւնը, կրակազուրկ օջախի անկիւնում,
կարճ խօսքով նրանց, որոնց համար տան-
ջանքն է սահմանված:

Տուբերկուլոզն ապրում է, աճում է քա-
ղաքների այն թաղերում, ուր կայ աղքա-
տութիւն, պակասութիւն, ուր փողոցները
նեղ են և մռայլ, ուր բնակարաններն եր-
բէք Աստուծոյ լոյսը և արեւը չեն տեսնում,
ուր չը կայ առողջապահութիւն, չը կայ
ախտահանութիւն: Մի թոքախտաւոր բան-
ւոր մեռնում է իր նկուղում. հետեալ օրը
այդ նկուղը վարձու է տրվում: Գալիս է
նոր վարձող, որ և շատ չանցած նոյն պա-
տուհասի, տուբերկուլոզի, զոհը պիտի դառ-
նայ: Եւ այնուհետեւ նա այդ տուբերկուլոզը
կը փոխադրէ իր հարեանին, կը փոխադրէ
իր արհեստանոցը, կուղարկէ ուսումնարան

իր երեխաների միջոցով, և այսպէս տու-
բերկուլոզը տարածվում է անընդհատ պահ-
պանվելով, կարծես թէ վեստեան կոյսերի
պահպանած նուիրական հուրը լինի:

* * *

Այսօր տուբերկուլոզի դէմ մաքառման
գործին այնպիսի մի կազմակերպութիւն են
տալիս, որի նպատակն է միայն բացելը
հալածել և տուբերկուլոզաւորին բժշկել:
Սրա համար էլ բանւորական շրջաններում
հիմնում են բժշկական խորհրդարաններ,
դիսպենսերներ, կառուցվում են սանատո-
րիաներ: Ահագին միլիոններ են ծախսվում,
որպէսզի կառուցվեն լայնատարած հիմնար-
կութիւններ, որոնք պիտի զետեղեն իրանց
մէջ արտօնեալների մի սահմանափակ թիւ,
որոնք—ինչ կասկած—չը պէտք է մազա-
չափ պակասացնեն տուբերկուլոզի զոհերի և
մահերի շարանները:

Միշտ Գերմանիային օրինակ բերելով,
միշտ էլ խօսվում է նրա սանատորիաների
մասին և օրինակ են բերվում նրանք՝ իբրեւ
տուբերկուլոզի դէմ մաքառման ամենալաւ
և ամենակտրուկ մի միջոց և զէնք:

Առանց ուսումնասիրելու և յիշատակելու
Գերմանիայում գործադրվող ուրիշ միջոց-
ները, այժմս մաքառման մէջ են մտել և
աշխատում են տուբերկուլոզաւորին բժշկել,
մինչդեռ հարկաւոր է տուբերկուլոզի զար-
գացումը խափանել: Անգլիայում 50 տա-
րում առողջապահութեան բարեօրոշմը տու-
բերկուլոզի կոտորածը 40 տոկոսից իջեց-
րել է 10,000-ից 13-ին. իսկ Անգլիայում
գործադրված միջոցներն եղել են հետեալ-
ները. բնակարաններն առողջադործվել են,
փողոցները լայնացվել, գործարանները
մաքուր օդով լցվել և բարեօրոշվել է բան-
ւոր դասակարգի բարեկեցութիւնը:

1003
10331

* *

Անա այսպիսի մի գործում տեսե՞ք թէ գերմանացի կինը ինչե՞ր է անում:

Գերմանիայի «Կարմիր խաչը» խաղաղութեան ժամանակ նմանապէս տուբերկուլօզի դէմ մաքառման գործի մէջ է մտնում:

1895 թ. պրոֆ. Պանվիչը համոզեց «Կարմիր խաչի» վարչութեանը աւելի ընդարձակել իր գործունէութեան ասպարէզը. նա ապացուցեց, որ քսան տարվայ ընթացքում նրա գործունէութիւնը միայն նիւթեղէն հաւաքելուն էր կայացել, որ մինչև այդ չէր հարկաւորվել և քանի գնար՝ այնքան աւելի անպէտք պիտի դառնար (որովհետև պատերազմ չէր եղել և չը կար). միևս կողմից նա մատնացոյց արեց այն վտանգը, որ դալիս էր տուբերկուլօզից, այդ ներքին թշնամուց, որ աւելի ահաւոր պէտք է համարվէր, քան արտաքին թշնամին: Նա կարողացաւ եռանդ շարժել վարչութեան անդամների մէջ, որոնք և վճռեցին «Կարմիր խաչի» նիւթեղէնը և նրա զանազան եկամուտները դնել տուբերկուլօզի դէմ մաքառողներին տրամադրութեան տակ:

Այսպէս ուրեմն Գերմանիայում, ի թիւս զանազան հիմնարկութիւնների, կայ մի մեծ ընկերութիւն, որ իր հսկողական պէս-պէս գործունէութեան ճիւղերի մէջն աւելացրել է մի գերագոյնը, այն է՝ «Կանանց ազգասիրական միութիւնը», որի հովանաւորողն է ինքը կայսրուհի Աւգուստա-Վիկտորիան, և որի կենտրոնը Բերլինում է գտնվում: «Կանանց ազգասիրական միութիւնը» դէմ է ելնում ամեն մի պատուհասի, բուժում հիւանդներին, աշխատանք է գտնում պարապանդործների համար, օգնութեան է հասնում որբանոցներին, ընկեցիկ մանուկներին. մի խօսքով նա մասնակից է բոլոր այն գոր-

ծունէութիւններին, որոնց նպատակն է թեթեւցնել հասարակական ծանր պատուհասների բերած չարիքները:

1899 թ.ին «Կանանց ազգասիրական միութիւնը» իր ցուցակադրում ունէր 171,938 անդամ. նա իր ծառայութեան մէջ ունէր 1072 կամաւոր և 384 մասնագէտ հիւանդապահ կանայք: Նրա ճիւղերից 294-ը գիւղութեան քոյրեր էին պատրաստում, 194-ը երեխաների մսուրներ էին պահում, 40-ը որբանոցներ և ուսումնարաններ, 138-ը զանազան ձեռագործների կամ անտեսութեան ուսումնարաններ, 126-ը կերակուր էին մատակարարում, 31-ը մատաղ աղջիկներին ապաստարաններ և անկեղանոցներ էին պահում:

* *

Ն՞րբ պէտք է Գերմանիայի այդ համակրելի հիմնարկութեան օրինակը տարածվի և մեր երկրում:

Մինչև այդ պէտք է անսպաժման պատերազմ յայտարարել տուբերկուլօզի բոլոր դաշնակից-գործօններին, որոնց մէջ ամենահզօրն և ամենատարածվածն անտարակոյս օղեմոլութիւնն է:

Տուբերկուլօզաւորների կէսը խմողներ են: Ուրեմն մաքառել օղեմոլութեան, արբեցողութեան դէմ՝ նշանակում է մաքառել տուբերկուլօզի դէմ:

Այստեղ էլ կինը իր օգտակար դերը և ագնուացնող ազդեցութիւնը կարող է ունենալ:

* *

Իսկ վատառողջ ընակարանը: Թող կանայք և այդտեղ մտնեն և մաքառեն օդի և արևի սակաւութեան դէմ: Ուր արևը չէ մտնում, մտնում է տուբերկուլօզը:

Մոռնալի պակասութիւնը, նրա վատ յատ-

կութիւնը նմանապէս տուբերկուօղի օգնականներն են, որոնց դէմ պէտք է միջոցներ ձեռնարկել:

Այս բոլորի հետ միասին տուբերկուօղի աշողութեանը նպաստում է և յոգնածութիւնը: Եթէ գործարանների, արհեստանոցների և այլն բանւորների աշխատելու ժամանակը օրէնքներով սահմանափակված է լինում, կան և այնպիսի աշխատաւորներ, որոնք իրանց տանը աշխատելով՝ չը գիտեն ոչ չափ, ոչ սահման. սրանք ամբողջ օր ու գիշեր կռացած աշխատելով հազիւ կարողանում են ստանալ այնքան, որ դժուարութիւնով կերակրեն թէ իրանց, թէ իրանց երեխաներին:

Ահա այդպիսի խեղճ աշխատաւորների դռները բաղխեցէք, կանայք, մտէք դրանց բնակարանները, թեթևացրէք նրանց դառն վիճակը, նրանց երեխաների հոգսը քաշեցէք, որպէսզի նրանք յոգնածութիւնից ուժասպառ լինելով տուբերկուօղի ճիրանների մէջ չընկնեն:

Ահա մի շարք պատահական պատճառներ, որոնք թե ու թիկունք են դառնում տուբերկուօղին, երբ նա մի տեղ անարգել մտնում է քայքայելու, հարուածելու, մահ տարածելու:

Ահա և մի ասպարէզ, ուր կինը, զինված իր առանձնատուկ անձնուիրութիւնով և համբերութիւնով, կարող է գործել և պիտի գործէ:

Կնոջ փրկարար անձնուիրութեան, գթասիրութեան հանդէպ չքանում է, ոչնչանում և տուբերկուօղի կործանարար ոյժը:

Այս, խնամելով տուբերկուօղաւորին, ֆիզիկական բոլոր յիշածս միջոցներով, բժշկելով նրա հոգեկանը, հարթելով կեանքի

դժուարութիւնները, նրա երեխաներին կորզելով վարակման վտանգից, տալով նրանց հակատուբերկուօղային կրթութիւն, նրանց ներշնչելով ահ Եւ ատելութիւն դէպի օղին, սէր դէպի օղն ու արևը, կինը կատարած կը լինի իր կանացի պարտականութիւնը թէ դէպի իր անմիջական ընտանիքը, թէ դէպի համայն հասարակութիւնը:

Կինը կարող է այդ անել:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՅՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐ

— 0 —

Ներառյալում ամենուրեք մի զարմանալի յամառութեամբ ժողովրդի ամեն խաւերի մէջ հանրամատչելի լեզուով տարածվում են գիտելիքներ—պատգամների ձևով—վարակիչ հիւանդութիւններից մարդու ազատ պահելու համար: Հասարակաց սր վայրն էլ մտնես՝ կայարան, այգի, պօստատուն, հեռագրատուն, բանկ, ուսումնարան, եկեղեցի, խանութ, բժշկաների ընդունարան, բազմաբնակ, երկաթուղու գնացքներ, թատրոն, ցիւրկ, հիւրանոցներ, մի խօսքով ամեն մի տեղ, ուր բազմութիւն է հաւաքվում, պատերի վրա կպցրած կը տեսնես զանազան ցուցակներ, պլակատներ, որոնց վրա հասկանալի լեզուով և ոճով գրված են այդպիսի պատգամներ: Առողջապահութեան պրօպագանդայի լաւագոյն մի տեսակ:

Ահա մի նմուշ այդպիսի մի պրօպանդայի, որ վերաբերում է թէ տուբերկուլօզին, թէ սիֆիլիսին և և թէ այլ վարակիչ հիւանդութիւններին:

* *

1) Մի թողնէք, որ ձեր շուրջը թքեն գետնին:

2) Ուր որ լինէք, ձեր պարտքը լինի, գոնէ ուրիշին օրինակ ցոյց տալու համար, երբէք չը թքել գետնին:

3) Տան տիկիններ, մի թողնէք, որ սենեակները չոր աւելով աւլին, որովհետև փոշու ամենափոքր մասնիկն անգամ մանրէներէ, միկրօքներէ անհամար թիւ է ոտքի հանում:

4) Երբէք մի խմէք հում, անհիւ կաթ,

մանաւանդ երբ ստոյգ չը գիտէք, թէ ինչ կովից է այն:

5) Եղէք սակաւակեր, ըստ կարելոյն բուսակեր, որպէսզի խնայէք մնդառական ձեր գործողութիւններն և նրանք երկար ժամանակ լաւ, առողջ դրութեան մէջ մնան:

6) Կաշուի լաւ գործողութիւնը պահպանելու համար—խիստ սա անհրաժեշտ է առողջութիւնը պահպանելու համար—գոնէ օրը մի անգամ լուացէք ամբողջ ձեր մարմինը տաք կամ պաղ ջրով: Սակայն ջուրը ինչքան պաղ լինի, այնքան լաւ կը լինի:

7) Եթէ դէպքով գործածած իր էք գնում, առանց ախտահանութեան մի գործ դնէք, նոյնը արէք և նոր բնակարան մտնելուց առաջ:

8) Ինչքան կարելի է՝ առատ օդ շնչեցէք ձեր թոքերով: Երբէք չը մոռանաք, որ երբ մի տան մէջ պակասում են օդն և լոյսը, սակաւարիւնութիւնն է երևան գալիս, որ հոգն է վատ և փնասաբեր սերմերի առհասարակ և տուբերկուլօզի մասնաւորապէս:

9) Երբէք ուրիշի բաժակով, թասով չը խմէք:

10) Մի գործածէք ուրիշի ոչ գդալը, ոչ պատառաքաղը, ոչ թաշկինակը, ոչ անձեռոցիկը, ոչ երեսօրբիչը, ոչ սպունգը, ոչ սանրը, ոչ էլ ակռայի վրձինը:

11) Մի ուտէք երբէք այն պտուղը, կամ խմորեղէնը, կամ այլ ուտելիք, որ ուրիշի շրթունքին կամ ախտանքին է դիպել:

12) Խուսափեցէք ձեզ համբուրողներից, բաւականացէք միայն ձեր ծնողների համբոյրներով:

13) Հէնց մանկութիւնից սովորեցէք համբոյրի մատուցանել միայն ձեր ճակատը, կամ թշերը, այն էլ եթէ ճակատի և թշեր

րի կաշին բոլորովին ազատ է որևէ նոյնիսկ
չնչին քերուածքից:

14) Երբէք մի թոյլ տաք, որ համբուրեն
ձեր աչքերը, կամ շրթունքները:

15) Երբէք մի հագնէք ուրիշ սպիտա-
կեղէնք:

16) Երբէք մի թոյլ տաք թքով, մանա-
ւանդ լեզուով, սրբել քարետախտակները:
Նմանապէս երբէք մի թոգնէք, որ թքով
կամ ուրիշ թաշկինակով սրբեն ձեր երեսը,
երբ պատահամբ նրա վրա լինի ցեխ, թա-
նաք, մուր և այլն:

17) Մի թոյլ տաք, որ մինը իր թքով
սրբէ ձեր վէրքերը, ինչքան էլ որ սրանք
ափնաչնչիններէց լինեն, օրինակ քերուածք,
մանր բշտիկներ և այլն:

18) Ձեր շրթունքները երբէք չը դնէք
հեռախօսի փողաբերանի վրա:

19) Կրօնական ծէսերի ժամանակ խուսա-
փեցէք շրթունքներդ մօտեցնել հասարակաց
շերմեռանդութեան առաջ դրած կրօնական
առաքիւններին. բաւականացէք պատկառան-
քի մի խոնարհման շարժումով և հոգու-
երկրպագութեամբ, որպէսզի դրանով ա-
զատված լինէք հնարաւոր վարակումից:

20) Իցէ թէ մի հիւանդի բուկը դեղ էք
քսում, զգոյշ կացէք, որ նրա թաղանթը
զրգուելով ձեր երեսի վրա չը ցայտէ այդ
հիւանդի թուքը, որ լի է միկրօբներով:

21) Պէտք է անպայման խուսափել այն
մարդուց, որ խօսելու ժամանակ վատ սո-
վորութիւն ունի իր լսողի ճիշդ երեսին
մօտենալ, մանաւանդ եթէ նրա ձայնի բարձր
ելիւնքները կամ ծիծաղը յաճախ պաճուծ-
վում է թուքի ցողիկներով:

22) Եթէ մէկը թքելու վրա է, կամ
փռշտալու, կամ հաղալու, մանաւանդ հաղա-
լու, հեռացէք դրանից. չէ՞ որ նա արտադ-

րելու է թքախառն լորձուք, որ ընկնելով
ձեր կաշի կամ թաղանթների վրա՝ կարող
է նրանց վարակել:

23) Տան տիկիւններ, աղախիններ, հիւան-
դապահներ, գլխութեան քոյրեր, լուացարա-
րուհիներ, մի մոռնաք երբէք, որ կեղտոտ
շորեղէնի հետ գործ ունենալը վտանգաւոր
է: Մերկ ձեռներով չանէք այդ՝ Ուշադիր ե-
ղէք, որ ձեռներդ և երեսներդ, հէնց որ վեր-
ջացնէք ձեր գործը, իսկոյն լուանաք հա-
կանելի հեղուկներով, օրինակ բօրաջրով:

24) Ծանապարհորդներ, հիւրանոցում իջ-
նելիս՝ լաւ ստուգեցէք մահճակալների սպի-
տակեղէնի անպայման մաքրութիւնը: Պա-
հանջեցէք, որ ամեն առաւօտ վերմակները,
բարձերը, սաւանները թափ տրվեն և բաց
պատուհանների վրա օդումը փովեն:

25) Երաժիշտներ, ոչ փոխ տուէք, ոչ էլ
ուրիշից վերցրէք այնպիսի հնչիւնաւոր
գործիքներ, որոնք շրթունքով են նուագ-
վում:

26) Գիրքը թերթելիս երբէք մի թրջէք
ձեր մատները թքով, որովհետեւ վարակիչ
հիւանդութիւնների մեծ մասը փոխադրվում
է թքով:

27) Երբէք ձեր շրթունքների մէջ մի պահէք
գրչակոթ, որ ընդհանուրի գործադրութեան
համար է դրված, ինչպէս պօստատան, հե-
ռագրատան, բանկերում և այլն, նաև այն
փողը, որից վճարելու էք:

28) Բերանով մի թրջէք այն մատիւրը,
որ մի ուրիշը ձեզ տալիս է, ոչ էլ այն նա-
մակի դրոշմը, որ գնում էք զանազան խա-
նութիւններում:

29) Երբ մի գործիք էք գնում, որի գոր-
ծադրութիւնը ձեր շրթունքների հետ կապ
պէտք է ունենայ, միշտ առաջ լուացէք, ա-
պա գործադրէք այն:

30) Եթէ բաղանիք էք գնում և ոչ տանը լուսացվում, միշտ մանրամասնօրէն ստուգեցէք մաքրութիւնը բոլոր իրերի, որոնք ձեր մարմնի հետ անմիջական շփման մէջ կը լինեն՝ լողարանը, սանրը, երեսօսքիչը, ըսպունդը և այլն:

31) Ձեր մանուկների համար ծծմայր վերցնելիս, լաւ քննել տուէք նրանց առողջութիւնը:

32) Ծծմայրեր, երբ դուք վարձվում էք մանկան կերակրելու ձեր կաթով, նախ հաւաստիացէք բժշկական վկայականով, որ այդ երեխան բռնված չէ վարակիչ հիւանդութիւններով: Թող երեխայի ծնողներն էլ ապահովացնեն ձեզ, որ նրանք նմանապէս զերծ են որևէ հիւանդութիւնից:

33) Սիֆիլիսը կարող է փոխադրվել պապերից թոռներին, թէև սրանց միջին սերունդը, ուրեմն հայրն ու մայրը, վարակված չը լինի այդ հիւանդութիւնով: Ապա ուրեմն, ծնողներ, դուք որ յուսահատութեան մէջ էք ընկղմվում, երբ ձեր ծնունդ-երեխան թուլակազմ է լինում, և նրա սնունդն առատացնելու համար վճռում էք ծծմայր վերցնել, զսպեցէք ձեր եսականութեան ձայնը և ծծմօր առողջութիւնը մի զոհէք ձեր երեխայի փրկութեան համար: Այսպիսի դէպքում բարեխղճութիւնն ու ազնւութիւնը պահանջում են ձեզանից, որ բժշկի միջոցով հաւաստիանաք, թէ ձեր երեխան միանգամայն զերծ է վարակիչ և փոխադրելի հիւանդութիւններից, և ապա միայն յանձնէք նրան վարձկան ծծմօրը:

34) Ընտանիքի մայրեր, դուք, որ արթուն պահպաններն էք ցեղի յարատւութեան, քանի դեռ նա չէ արթնացել անկիրթ մասսաների մէջ պատասխանատւութեան հետ խիզճն ու պարտաճանաչութիւնը, արի

հսկեցէք, որ ամեն մի ամուսնացող, անցնելով երիտասարդութեան դուարճութիւնների բաղմատեսակ շարանները, ներկայացնի եթէ ոչ իր անարատութեան, գոնէ իր կատարեալ ֆիզիկական առողջութեան բժշկական վկայական, որպէսզի նա վտանգի չենթարկէ իր երիտասարդ ամուսնու և ապագայ երեխաների առողջութիւնը:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

— 0 —

Առողջապահութիւնը վերջին տարիներս շատ փոփոխութիւնների է ենթարկվել, հետեւելով թէ իրան աշակցող գիտութիւնների առաջադիմութեանը և թէ այն հասարակութիւնների զարգացմանը, որոնց ինքը կոչված է եղել պահպանելու:

Այսպէս, օրինակ, բանաստեղծական, մարդաստեղծական, (անթրոպոլոգիա) և սրանց հետ կապ ունեցող ուրիշ գիտութիւնների — մասնաւորապէս փորձնական հոգեբանութեան — առաջադիմութիւններին է այսօր պարտական առողջապահութիւնը այն հիանալի արդիւնքների համար, որոնք ստացվել են շնորհիւ անհատի ֆիզիքական և մտաւոր զարգացմանը:

Սրանից առաջացած անհատական առողջապահութիւնը դարձել է մանուկի և պատանու բովանդակ կրթութեան հիմնաքարը, հետեւաբար և մարդկութեան բարեփոխման էական գործօնը:

Երկրաբանութիւնից ու ջրաբանութիւնից էլ է օգտվել առողջապահութիւնը. վերջինք հողի բաղադրութեան և կազմի ու ջրաբեր շերտերի վերաբերեալ սրանց տուած հետազօտութիւնները, որոնց և գործադրում է, երբ հարկ է լինում աղբիւրներ երևան հանելու, մարդկանց մաքուր ջուր մատակարարելու համար:

Մենք գիտենք նմանապէս, թէ առողջապահութիւնը որքան է օգտվում այն առաջադիմութիւններից, որ արել են ֆիզիկական

(բնագիտութիւնը) քիմիան, մեքենագիտութիւնը ճանքի կառուցման, բնակարանների լուսաւորութեան, սրանց օդափոխութեան, խմելու ջրերի, թէ Պառանձին տեղում, թէ ամբողջ քաղաքներում մաքրելու՝ մնացորդ նիւթերի ոչնչացնելու կամ չէզոքացնելու համար:

Իսկ այն առաջադիմութիւնները, որ առողջապահութիւնը ցոյց է տուել վարակիչ հիւանդութիւնների նախազգուշութեան գործումը, սրանք եղել են իսկապէս փայլուն և բեղմնաւոր: Եւ մանրէաբանութեանը (բակտերիօլոգիա) ու համաճարակաբանութեանն է նա պարտական, որ այնքան մեծ աշողութեամբ է մաքառում այդ հիւանդութիւնների զարգացման դէմ, հիւանդութիւններ, որոնց մենք առաջ մատնված էինք, որովհետեւ դրանց դէմ յարմար գէնք ունենալու հնարաւորութիւնից և բաղդաւորութիւնից զուրկ էինք:

Սակայն պէտք է արձանագրել, որ գիտութիւնների արագ կատարվող առաջադիմութիւններն և նրանց գործադրվելը արուեստների մէջ՝ երբեմն փաստաբեր են եղել առողջապահական տեսակէտից, և առողջապահութիւնը պահ մի, կարծես, չէ եղել իր իսկական բարձրութեան վրա: Բայց այդպիսի մի պարտութիւն եղել է շատ կարճատե, և առողջապահութիւնը շուտով գտել է այն միջոցները, որոնցով նա զինվել է նոր ցաւի դէմ և նրան սանձահարել:

Այսպէս՝ ամեն մի նոր արուեստ, լինելով և նոր տեսակի վատառողջութեան աղբիւր կամ պատճառ, ծնեցնում է և երևան է բերում առողջագործման նորանոր միջոցների գործադրութիւններ:

Ամեն մի կեղծիք, դիցուք՝ կենսական միջերջների, առաջացնում է իսկոյն այն-

պիսի միջոցներ, որոնք և երևան են հա-
նում այն:

Մի խօսքով՝ առողջապահութիւնը վա-
տառողջութեան պատճառների վրա միշտ
յադիքով է հանդիսանում:

Վերջին տարիներս առողջապահութիւնը
զարմանալի կերպով առաջադիմել է և զար-
գացել, և նայած հանգամանքներին այդ
կատարել են, թէ ինքը առողջապահու-
թիւնը, իբրև գիտութիւն, և թէ նրա ճիւ-
ղերը, իբրև գործնական գիտելիքներ:

Այսպէս դպրոցական, արուեստագործա-
կան և այլ առողջապահութիւնները շատ են
զարգացել և առաջադիմել ինքնուրույնաբար
հետեւելով կեանքի նրանց ցոյց տուած ա-
մենօրեայ պահանջներին:

Տեսէ՛ք՝ դպրոցական առողջապահութիւնը
առաջ միայն մի նպատակ ունէր, այն է՝
աշակերտներին զերծ պահել վարակիչ հի-
ւանդութիւններից, իսկ այսօր նա դրանով
չէ բաւականանում. նա իր սահմանները
լայնացրել է ու մեծացրել և յաւակնութիւն
ունի մասնակցելու ֆիզիքական, մտաւոր և
բարոյական կրթութեան: Ուրեմն դպրոցա-
կան առողջապահութիւնը հիւանդութիւն-
ների աշխարհից մտնում է այժմս մանկա-
վարժութեան սահմանները:

Արդ՝ ո՞րն է արդի դպրոցի նպատակը:

Զարգացնել և մեծացնել, ինչքան կարելի
է, անհատի սօցիալական և հասարակական
արժէքը.

Ինչով, ինչ միջոցներով:

Խելացիօրէն մշակելով, զարգացնելով և
կրթելով մանկան ֆիզիկական, մտաւոր և
բարոյական ընդունակութիւնները:

Իսկ առողջապահութեան մասնակցութիւ-
նը այս գործում:

Նա՝ առողջապահութիւնը, բարձրաբար-

բառ պահանջում է դպրոցի հաճառ այն
բոլորը՝ ինչ վերաբերում է աշակերտների
առողջութեանը, ոչ թէ միայն և միայն
նրանց վարակիչ հիւանդութիւններից պահ-
պանելու համար. ոչ. դա շատ նեղ պահանջ
և նպատակ կը լինէր մեր այսօրվայ առող-
ջապահութեան համար. նա աւելի լայն
մտքով է իր գործին վերաբերվում և այս
պատճառով էլ ուզում է նպաստել աշա-
կերտների բովանդակ ֆիզիկական կրթու-
թեանը և յարմարեցնել մտաւոր զարգացումը
ամեն մէկի ֆիզիկական իսկական կարողու-
թեանը, ոյժերին: Զարմանալի չէ, ուրեմն,
որ դպրոցական առողջապահութիւնը դար-
ձել է կրթութեան և բնախօսական մանկա-
վարժութեան հիմնաքաղաք:

Ահա՛ մեր արդի հայեացքները դպրոցի և
նրա տալիք արդիւնքի, նրանից սպասվող
գործի մասին:

Վերցնենք մի ուրիշ օրինակ:

Վարակիչ հիւանդութիւնների նախազդու-
թեան գործը, գիտելիքը, այսպէս ա-
նուանված՝ պրօֆիլաքսիան:

Սրա գոյութիւնը սկսվել է այն օրից,
երբ մանրէաբանութիւնը (բակտերիօլո-
գիան) և սրան աջակցող ուրիշ գիտու-
թիւնները համաճարակախօսութեան երբեմ-
նի անորոշ և տարօրինակ տեղեկութիւննե-
րի փոխարէն տալիս են մեզ այսօր ճշ-
գրիտ, հակիրճ և որոշ զաղափարներ, հաս-
կացողութիւններ հիւանդութիւնների թոյ-
ների մասին, նրանց տարածման պայման-
ների և նրանց ոչնչացնելու միջոցների
մասին:

Ինչքան մեծ է եղել ժողովրդական առող-
ջութեան օգուտը շնորհիւ առողջարար ջրե-
րի առաքումների, կամ զանազան մոծակ-
ների ոչնչացման — պահանջներ, առաջադրած

տիֆլի (շօրա), խօլերայի, տենդի կամ ժանտախտի նախադգուշական գիտութիւնից։

Այս սակաւաթիւ օրինակներից երևում է, թէ ինչպէս առողջապահութեան ամեն մի ճիւղը կերպարանափոխվել է, զարգացել է համաձայն այն նպատակների, որ առաջացրել է ընթացիկ կեանքը, և հետևելով այն գիտութիւններին, որոնցից նա քաղում է իր գործադրելի միջոցները։ Այնպէս որ այդ գիտութիւնների կատարելագործութիւնները նշմարելի կերպով աղբւրք են և առողջապահութեան վրա։

Առողջապահութիւնը իր բոլոր ճիւղերով պէտք է մտցնել մեր կեանքի մէջ, եթէ ուրում ենք, որ ժողովրդական առողջութիւնը իր նօրմալ սահմանների մէջ լինի։

Առողջապահութեան զանազան ճիւղերը ինչպէս անցեալ անգամ ասացի, ամեն միւնը իր սեփական հաշւին, ցոյց են տուել մի մասնաւոր, առանձնակի և իրարից տարբերվող զարգացումներ։ Միւս կողմից էլ առողջապահութիւնը, իբրև մի առանձին գիտութիւն, իր ամբողջութեան մէջ ենթարկվում է այնպիսի մի զարգացման, որի արտայայտութիւնները աւելի միակերպ են, որի մատչելիութիւնը աւելի ընդարձակ, և այս բոլորից այն հետևանքը, որ այսօր առողջապահութեան գործադրութիւններն ու նպատակը բոլորովին փոփոխված են։ Այսպէս՝ մենք այսօր անհատում ենք, թէ ինչպէս անհատական պաշտպանութեան գործին աւելացել է նաև համայնքի պահպանութեան հոգը։ Նոր նպատակ առողջապահութեան ջանքերի համար։

Յամենայն դէպս թող ոչ ոք չը կարծէ, թէ համայնքի հոգսը այսօր առողջապահութեան ամբողջ գործունէութիւնն է կլանել և թէ անհատական առողջապահութիւնը

նսեմացել աւ նուազել է յօգուտ համայնական առողջապահութեան։ Ոչ։ նպատակն է միայն տեղափոխվել, և անհատական առողջապահութիւնը մեր ջանքերի միակ նպատակը դառնալու կամ լինելու փոխարէն— ինչպէս առաջ էր այն—այսօր դարձել է մի միջոց միայն, որով մենք աշխատում ենք ապահովացնել թէ համայնքի առողջապահութիւնը և թէ ցեղի ապագան։

Առողջապահութեան այսպիսի մի նորագոյն փոփոխութիւն պատահականութեան գործ չը պէտք է համարել, այլ բնական հետևանք մեր արդէի հասարակական զարգացման, որովհետև նա ինքը գործօն է գիտութիւնների, առաջադիմութիւնների և արուեստների զարգացման։

Գիւղացի և երկրագործ բնակչութիւնները, որոնք առաջ ցիրուցան եղած էին ապրում, պարբերաբար սկսել են համախմբվել քաղաքային համայնքների՝ շնորհիւ արուեստների նրանց տաղարկած պահանջների և շնորհիւ հաղորդակցութեան այժմս կատարվող արագութեան և հեշտութեան։ Համայնական կեանքի այս անընդհատ և արագ զարգացումը անշուշտ մեծացրել է մեր օրերում վարակիչ հիւանդութիւնների տարածման հեշտութիւնը և վտանգը, վատառողջութեան պատճառները, իսկ այս բոլորը (խօսքս ի հարկէ Եւրօպայի մասին է) առանձին անհատներին աւելի համախոհ և համերաշխ է դարձրել առողջապահութիւնը կեանքում գործադրելու տեսակէտից։

Իսկ սօցիալական զարգացման կամ բարգաւաճման հետևանքների միւսն էլ եղել է գիւղախմբական առողջապահութեան ծնունդը և նրա արագ զարգացումը։

Համայնքներին խմելու առողջարար ջուր մատակարարելը, կղկղանքների ոչնչացնելը

կամ նրանց սերիշ բաղադրութիւնների փոխարկումները և այս վերջինների արդիւնադրծելը — այս և նրա նման շատ սերիշ հրատապ հարցերով է այսօր զբաղված Եւնօսայում քաղաքների առողջապահութիւնը։

Սակայն համայնքների և անհատների մէջ կարող են ծագել շատ անախորժ ընդհանրումներ, որովհետև այժմ համայնքներն են զեկավարող այժմ հանգիստանում ժողովրդի առողջութիւնը պահպանելու գործում։ Այստեղ օգնութեան պիտի գայ օրէնքը։ Նրա միջամտութիւնը պարզապէս արդում է ամեն միջին թէ գործունէութեան, թէ իրաւունքների և թէ պարտականութիւնների սահմանները։ Մասնաւոր անհատներ միշտ աշխատել են խախտել այն օրէնքներն և կանոնադրութիւնները, որոնք ժողովրդական առողջութեան վրա հսկող են կարգված։ Վայրի իշխանութիւնն էլ պարտաւոր է եղել միշտ ստիպել, որ այդ օրէնքները գործադրվեն ամենայն ճշգրտութեամբ։ Սրանից էլ առաջանում է անընդհատ մաքառումը, կամ խուլ կռիւը, որ տեղի է տւենում այս երկուսի միջև։ Այս մաքառումն աւելի խիստ է լինում նրա համար մասնաւոր, որ առողջապահութիւնը, իր դրած նպատակին հասնելու համար, սախոված է լինում շատ յաճախ սահմանափակելու անհատի ազատութիւնը, կամ աւելի ճիշդն ասած՝ զսպելու անհատի կամայականութիւնը, մինչև անգամ կամակորութիւնը։ Իսկական նպատակն է այս անել տալիս։ ԶՏ որ համայնքի ամեն մի անդամի առողջութիւնը ամենասերտ կերպով կապված է իր հարևանների առողջութեան հետ։ ԶՏ որ հէնց համայնքի բարդաւաճումը և նոյնիսկ ցեղի ապագան անշեղ կախված է ժողովրդի առողջութեան լիակատարութիւնից,

ամբողջութիւնից։ Այսպէս, ամեն օր յայտարարվում են նորանոր պարտաւորութիւններ, նորանոր պարտականութիւններ, նորանոր սահմանափակումներ. և այս բոլորը յանուն ժողովրդական առողջութեան պահպանման։ Այսպէս, օրինակ, պարտաւորեցուցիչ կանոններ. վարակիչ հիւանդութիւնների մասին ճշգրիտ տեղեկութիւններ հաղորդելու համար, ախտահանութեան վերաբերող օրէնքներ, ծաղիկի պարբերական պատուաստումների և նրա կրկնապատուաստումների մասին հրահանգներ, գործարանների աշխատանքներին վերաբերող կանոնադրութիւններ և այլն։ Առողջապահական օրէնքների և կանոնադրութիւնների ու կառավարութեան աւելի և աւելի աճող միջամտութիւնը, որ մինչև այսօր համարվում էր իբրև անհատի ազատութեան ձանձրալի մի սահմանափակում, այսօր արդարացի է նկատվում և հռչակվում, որովհետև այդ միջամտութիւնով ցեղի գերագոյն շահերն են պաշտպանվում։ Անհատներն և համայնքները պէտք է համահաւասար կերպով վայելեն առողջապահութեան հսկողութիւնը, որպէսզի ցեղի շահերը իսկապէս չը տուժն։

Եւրօպական ազգութիւնները վաղուց իրանց պահողեցրել են զանազան համաճարակների հարուածներից, օրինակ՝ խօլերայի և ժանտախտի։ Այս նպատակները առաջ են բերել Կ. Պօլսի և Ալէքսանդրիայի միջազգային խորհուրդների հաստատումը, և Կարմիր ծովի ու Պարսից ծոցի հսկողութեան և ակտահանական հաստատութիւնները։

Զը նայած, որ արդի առողջապահութիւնը օր օրի վրա աւելի և աւելի ուժեղացնում է իր հսկողութիւնը համայնքների ա-

առողջապահութեան վերաբերմամբ. չը նա-
յած միւս կողմից և հասարակական առող-
ջապահութեան ընդհանրապէս ցոյց տուած
առաջադիմութիւններին, այսու ամենայնիւ
անհերքելի է այն վեասակար հետեանքը, որ
առաջնութեամբ է համայնքների աւելի և աւել-
լի խիտ և խռնված ապրելուց, որը և աջո-
ղեցնում է տուբերկուլոզի և սիֆիլիսի
նման վարակիչ հիւանդութիւններին ուժե-
ղացած թափով տարածվելը, կամ զարգաց-
նում է օղեմոլութիւնը և նման ախտերը,
շատացնում է տնկերի և քաղաքների վատա-
ռողջութեան պայմաններն ու պատճառները:

Իսկ սրանց սպառնացող վտանգը լուրջ և
խոր ուշադրութեան արժանի է. չէ որ սրան-
ցից տուժում է ոչ միայն իրանց ժամանա-
կակից հասարակութիւնը—օ՛, եթէ այդպէս
լինէր, դա դեռ չարիքի կէսը կը լինէր—
այլ սրանց հասցրած վնասը իր կործանիչ
կնիքը դրօշմում է մեր սերունդների վրա:

Եւ անս այս հասարակական չարիքների
դէմ մաքառման գործը առաջ մղելու համար
առողջապահութիւնը իրան անկարող զգա-
լով՝ կոչ է անում սօցիալական գիտութիւն-
ներին, նրանց օգնութիւնն է խնդրում
մարդկային ցեղը յիշածս վտանգներից ա-
զատելու համար:

Տեսնում էք, երբ առողջապահութիւնը
ինքը իր սեփական ոյժերի վրա չէ կարո-
ղանում յուսալ, նա դիմում է ամեն մի
գիտութեան, միայն թէ անպատճառ իր
նպատակին հասնէ՝ մարդկութիւնը որեւէ
չարիքից, պատուհասից ազատէ:

Առողջապահական մաքառման այն նոր
շրջանը, որդի առողջապահութեան այս
վերջին—եթէ կարելի է այսպէս անուանել—
հանգոյցը՝ հասարակական առողջապահու-
թիւնն է:

Առողջապահութեան այս նոր յենակէտ-
ները մի առանձնատուկ կերպարանք են
տալիս առողջացման գործին: Օրինակ, հէնց
տնային առողջապահութիւնը: Այսուհետեւ
չեն բաւականանալու միայն բնակարանի
նիւթական պահպանութեամբ, միայն նրա
մաքրութիւնը պահպանելով: Հասարակական
առողջապահութիւնը իր այսօրվայ նպա-
տակներն աւելի բարձր է ուղղում. նա
մտադիր է բանւորական բնակավայրերի
վրա գործադրել այն բարոյականացող և
փրկարար ազդեցութիւնը, որ յատուկ է առ-
հասարակ յարմար և առողջ բնակարանին.
և իր այս նպատակին հասնելու համար նա
կոչ է անում զանազան ընկերութիւններին,
որոնք, վայելելով օրէնսդրութեան հովանա-
ւորութիւնը, սկսում են մատակարարել
բանւորին առողջ և էփան բնակարան, տա-
լով նրան միաժամանակ և հնարաւորութիւն
մի որոշ ժամանակամիջոցում դառնալ այդ
բնակարանի սեփականատէր:

Նմանապէս օրէնսդրութեան միջամտու-
թեանն է պարտական առողջապահութիւնը,
որ կռիւ է մղում օղեմոլութեան դէմ, որ
այնքան չարաչար փչացնում է ցեղի ապա-
զան և որի դէմ ինքը՝ առողջապահութիւնը
իր սեփական միջոցներով ե ոյժով հաղիւ
թէ կարողանար մաքառել:

Առողջապահութիւնը միայն իր ունեցած
նախազգուշական միջոցներով չէ կարող
տուբերկուլոզի անընդհատ զարգացումների,
սաստկացումների առաջն առնել: Ուստի և
նա դիմում է զանազան ընկերութիւններին,
փոխադարձ օգնութեան կամ կեանքը ապա-
հովող զանձարանների, որ իր՝ առողջապա-
հութեան, տրամադրութեան տակ դնեն
նիւթական միջոցներ, առանց որոնց ան-
կարելի է մի կտրուկ, աջող մաքառում մղել

տուրքերի կողմից պէս կործանել թոյնի վտանգ
դի դէմ:

Արդի հասարակութիւնների դարգացման
անխուսափելի չարագուշակ հետեանքները
լինում են զանազան հասարակական պա-
տուհաններ:

Առողջապահութիւնը բոլորին դարձանել
կամ բոլորի առաջն առնել չէ կարող: Այդ-
պիսի դէպքերում նա նրանց՝ այդ պատու-
հասները դէմ բերում է զանազան հասարա-
կական միջոցներ, դարմաններ:

Այդ տեսակ միջոցների նա դիմում է,
երբ հարկաւոր է ապահովել երեխայի,
բանւորի ամփոփ առողջապահութեան պաշտ-
պանութիւնը, կամ երբ հարկաւոր է վնե-
րական վտանգը չէզոքացնել, կամ ապահո-
վել ամուսնութեան պտղաբերութիւնը, կամ
վերջապէս, պաշտպանել սիրունդների ա-
պաւան:

Համայնքների առողջապահութիւնը յա-
ջորդում է հասարակական առողջապահու-
թեանը:

Սակայն հասարակական առողջութեան
այսքան բարձր նշանակութիւն և առաջնա-
կարգ տեղ ստանալը ոչ մի դէպքում չէ
նշանակում համայնքների առողջապահու-
թեան անպէտքութիւնը կամ անանկու-
թիւնը:

Այստեղ կատարվել է միայն տեսակէտնե-
րի փոփոխութիւն, տեսակէտներ, որոնց
ենթարկվել է փոփոխաբար առողջապահու-
թիւնը, որպէսզի երևան հանէ այն նպա-
տակը, որի համար նա աշխատում է, և այն
նոր մեթոդները, որոնց նա գործադրում է
այդ նոր նպատակին հասնելու համար:

Տեսակէտներն ու մեթոդներն են տեղա-
փոխվել կամ կերպարանափոխվել, քայլ առ
քայլ հետեւելով մեր հասարակական զար-
գացմանը:

Սակայն այս բոլորի հետ առողջապահու-
թիւնը միշտ ծառայել է մեն միակ նպա-
տակի՝ այն է առողջապահական պաշտպա-
նութիւն անհատի, համայնքի և հասարա-
կութեան համար:

Եւ այսօրվայ առողջապահութեան գլուխ
գործոցը, նրա թագը՝ հասարակական ա-
ռողջապահութիւնն է:

* *

Եւրօպական ազգերը առաջադիմում են
ամեն կերպ, իսկ մենք դեռ շարունակում
ենք ամեն կերպ փախչել լոյսից... Ինչպէս
մեր գէւղացին այդ անում է, գետնի տակ
խոր թափնվելով Աստուծոյ լոյսից և գետ-
նափորի անցքերը ամուր, շատ ամուր փա-
կելով արևի առողջարար և կեանքը պայծա-
ռացնող ճառագայթների դէմ:

Խաւարից դէպի լոյս—անհ մեր հասա-
րակութեան անելիք գործը:

Այս է պահանջում և առողջապահութիւնը:

Ց Ա Ն Կ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ	երես	3
ԻՍԿԱԿԱՆ ՋԷՆՔ		5
ԿԻՆԸ ԵՒ ՏՈՒԲԵՐԿՈՒՂՈՋԸ		10
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄՆԵՐ		22
ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ		28

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՆՈՑՆ ՀԱՐՑԻՆ ՎԵՐԱԲԵ-
ՐՈՂ ՄԻԻՍ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Տուբերկուլոզը—[թորախտը եւ
հասարակութիւնը . . . 25 կօպ.
2. Туберкулезъ—чахотка и обще-
ство . . . 25 коп.
3. Տուբերկուլոզը եւ նրա դէմ
գործադրելի իսկական մի-
ջոցներն ու զէնքը . . . 15 կօպ.

Գ Ի Ն Ն է 15 կօպ.

Գլխիկ հեղինակին՝ Բժ. Ա. ՇԽԵԱՆԻՆ, ԹԻՖ-
լիս, Գանձութեայա փող. № 23.

<< Ազգային գրադարան

NL0267552

5805